

Москаленко Н.В., Климчук Н.Я.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті здійснюється розгляд сутності та особливості управління ризиками легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в банківських установах.

Досліджено, що існує ряд різних підходів до його запобігання та мінімізації. Запропоновано застосовувати заходи для упередження виникнення ризиків відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом в сфері фінансового моніторингу.

Ключові слова: *фінансовий моніторинг, легалізація доходів злочинного походження; ризик легалізації доходів одержаних злочинним шляхом .*

Москаленко Н.В., Климчук Н.Я.

УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ

В статье рассматривается сущность и особенности управления рисками легализации доходов полученных преступным путем в банковских учреждениях.

Доказано, что существует ряд различных подходов к его предотвращению и минимизации. Предложено применять определенные меры для предупреждения возникновения рисков отмыwania доходов полученных преступным путем в сфере финансового мониторинга.

Ключевые слова: *финансовый мониторинг, легализация доходов преступного происхождения; риск легализации доходов, полученных преступным путем.*

Moskalenko N.V., Klimchuk N.Y.

RISK MANAGEMENT LEGALIZATION PROCEEDS FROM CRIME

The article deals with the essence and features of the risk management of the legalization of proceeds received in a criminal way in banking institutions.

It is proved that there are a number of different approaches to its prevention and minimization. It is proposed to apply the measure to prevent the emergence of the risks of laundering proceeds from crime through financial monitoring.

Keywords: *financial monitoring, legalization of proceeds of criminal origin; Risk of laundering of proceeds from crime.*

Постановка проблеми. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, призводить до збільшення тіньового сектора економіки країни, зростання предикативних злочинів. Банки становлять ключову ланку процесу здійснення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а їх діяльність є тим фактором, без якого здійснити цей процес неможливо, про що свідчать статистичні данні Державної служби фінансового моніторингу (ДСФМУ), так на них припадає близько 99,7% усіх повідомлень про підозрілі фінансові операції, саме це визначає суттєву роль їх у даному процесі.

На сьогоднішній день управління ризиками відмивання грошей в вітчизняних банках є важливим та актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значну роль у вирішенні теоретико-методичних питань щодо запобігання виникнення ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в діяльність банківських установ відіграють вітчизняні науковці та практики. Серед них можна виокремити праці О. М. Бережного, С. А. Буткевича, І. Б. Дзедзика, С. М. Дмитрова, С. Б. Єгоричевої, Л. М. Чуніхіної, О. В. Кравченка та ін.

Підкреслюючи важливість наукових здобутків учених, зауважимо, що до цього часу залишаються недостатньо дослідженими ряд питань у сфері теорії та практики здійснення фінансового моніторингу ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, потребує подальшого розвитку понятійний апарат за досліджуваною тематикою, вдосконалення методики

фінансового моніторингу.

Метою статті є дослідження теоретичних засад та механізму управління ризиками відмивання злочинних доходів в банках.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах посилення глобалізації, розвитку інформаційних і комунікаційних технологій, інтенсифікації грошових потоків зростає незахищеність фінансової системи перед спробами її використання в цілях легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму. Суспільство все більше розуміє те, що фінансова глобалізація і тісно пов'язані з нею ризики легалізації злочинних доходів вимагають посилення відповідальності всіх учасників фінансової системи. Проникнення злочинних доходів в національні фінансові системи в даний час є об'єктом пильної уваги світової спільноти [5].

Сьогодні для українських банків більш актуальними вважаються кредитний ризик, фінансовий ризик, операційний ризик і ризик достатності капіталу, а ризику залучення до процесів відмивання незаконних доходів достатня увага не приділяється. Проте фахівці [1] зазначають, що операційний та фінансовий ризики можуть нівелюватись у результаті реалізації ефективних заходів з управління ризиком легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом.

Протидія легалізації незаконних доходів є завданням не тільки банківського сектора, проте саме банкам притаманний найвищий ризик того, що вони можуть відіграти основну роль у процесі відмивання. Адже банки посідають центральне місце у фінансовій системі, тому всі схеми відмивання грошей з ними пов'язані. При цьому банківський сектор стає все більш привабливим не лише для традиційних, але й віртуальних схем, внаслідок впровадження фінансових інновацій та інтенсифікації електронних грошових розрахунків. З рис. 1 видно, що кількість повідомлень, які отримала за 2014-2016 рр. від банків Державна служба фінансового моніторингу України, збільшилася. Якщо порівняти: 1 квартал 2014року та 1 квартал 2016 року, то кількість інформувань про підозрілі фінансові операції банками зросла в 5,5

рази; 2 квартал 2016 року – в 6,6 рази; 3 квартал – в 6,8 рази [6].

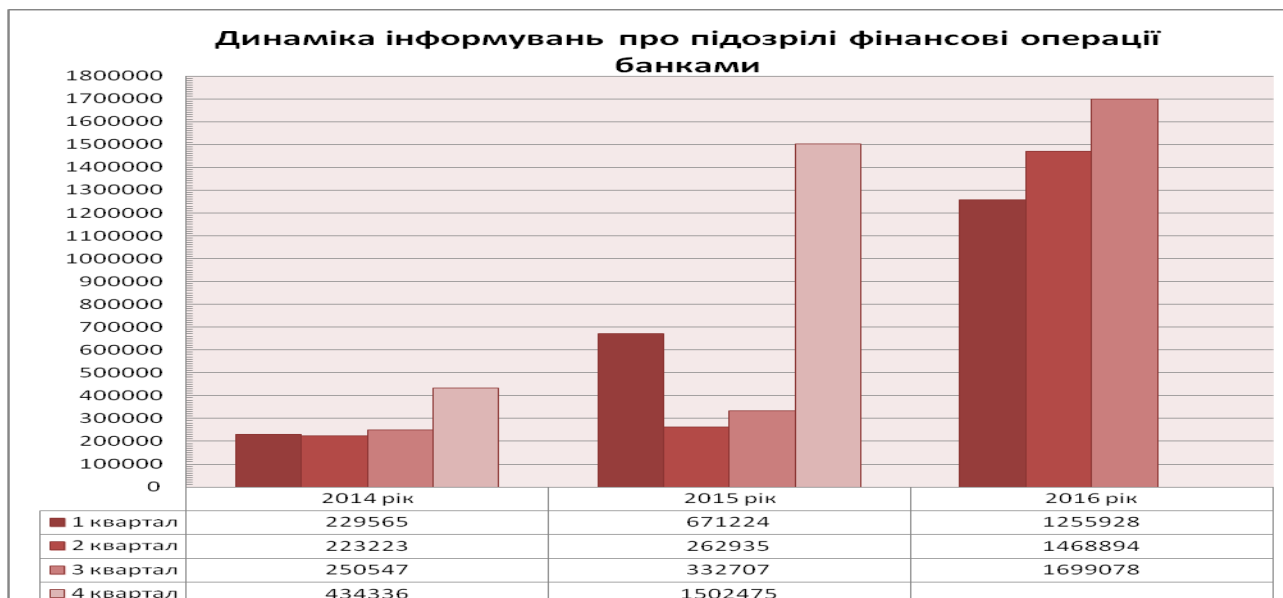

Рис.1 Динаміка інформувань про підозрілі фінансові операції банками

Проаналізувавши 2015 рік, можна відзначити, що зростання було в першому кварталі, а в другому та третьому майже в 2 рази зменшились, проте в четвертому відбулося стрімке зростання. 2016 рік відзначається дуже великою кількістю інформувань про підозрілі фінансові операції.

Слід зазначити, що нині стан відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення через банківську систему України найгірший на Сході країни. Ця ситуація пов'язана з проведенням АТО.

Враховуючи ризики банку при використанні його з метою відмивання коштів, можна сказати, що фінансовий моніторинг буде вважатись ефективним, якщо банк має мінімальний ризик використання його з метою відмивання коштів, мінімальний ризик порушення вимог чинного законодавства з питань запобігання легалізації та мінімальні побічні витрати банку.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу, згідно з Рекомендаціями FATF та вимогами вітчизняних нормативно-правових актів,

необхідно запроваджувати ризикоорієнтований підхід щодо проведення фінансового моніторингу, при виявленні та оцінюванні відповідних ризиків. Також, необхідно враховувати тенденції економічного розвитку, сфери можливої акумуляції незаконних доходів, напрями переміщення грошових коштів, а також безпосередньо види здійснюваних операцій (рис. 2).

Рис. 2.. Критерії виявлення ризику легалізації (відмивання) незаконних доходів [5]

На сьогодні жодним міжнародним документом не затверджено єдиних узгоджених критеріїв, за якими можливо було б ідентифікувати ризики окремої країни, встановити ступінь її небезпеки. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу мають класифікувати клієнта за ступенем ризику, а також визначати операції та послуги з підвищеним ризиком на підставі власних критеріїв [2].

Банки, які беруть участь у відмиванні коштів, отримують фінансові ресурси на більш вигідних умовах порівняно із середньоринковими, тому

мають переваги перед своїми законослухняними конкурентами. Поряд з підривом принципів вільної конкуренції свідомо чи неумисна участь фінансової установи у легалізації коштів пов'язана із значними ризиками для самої організації, що може призвести до таких наслідків:

- фінансових втрат унаслідок правового або комплаєнс-ризика, що виникає з причини невиконання вимог законодавства, в результаті до суб'єктів первинного фінансового моніторингу застосовують штрафні санкції, а банк навіть може бути ліквідованим;

- фінансових збитків унаслідок ризику втрати ділової репутації в результаті розголосу фактів причетності до операцій з легалізації коштів;

- матеріальних збитків у випадку арешту чи конфіскації активів клієнтів суб'єкта первинного фінансового моніторингу компетентними вітчизняними чи міжнародними органами правопорядку при виявленні ними коштів злочинного походження на рахунках банку або проведенні банківських операцій з ними;

- фінансових втрат унаслідок юридичного ризику, який відображає можливість винесення несприятливих судових рішень, що призводять до погіршення фінансового становища;

- фінансових збитків унаслідок зростання ризику ліквідності у разі масового вилучення коштів вкладників, що може мати місце після оприлюднення відомостей щодо залучення банку до процесів відмивання коштів [5].

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» дозволяє ліквідувати банки за прискореною процедурою за відмивання грошей або ж за не вжиття належних заходів банками щодо запобігання їх відмиванню [9].

На сьогодні НБУ має можливість виводити такі банки з ринку навіть без етапу віднесення до категорії проблемних. Наприклад, в 2014 році він визнав неплатоспроможними 33 банки, з яких 7 банків - за відмивання грошей під прикриттям банківського бізнесу.

Протягом 2015-2016 років НБУ, через порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, відкликав ліцензії:

- АТ «Банк Велес» (в ході перевірки виявилось, що близько 90% всіх операцій банку здійснювалися з метою виведення капіталу);
- ПАТ «Грін Банк»;
- КБ «Експобанк»;
- ПАТ «Прайм - Банк»;
- ПАТ «АКТАБАНК».

З 2016 року у стані ліквідації через систематичне порушення законодавства в сфері фінансового моніторингу АК «КБ Союз» [7].

Крім ліквідації, до банків, що помічені у здійсненні відмивання грошей або вживають недостатні заходи для протидії легалізації доходів, можуть застосовуватися санкції у вигляді штрафу в 1% статутного капіталу.

НБУ вживає заходи для зниження обсягів розрахунків, у тому числі шляхом застосування жорстких адміністративних заходів впливу до банків, які беруть на себе ризики використання послуг для легалізації кримінальних доходів.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі наводяться різні класифікації банківських ризиків, що базуються на таких основних ознаках [3]:

- виникнення і сфера впливу ризику на результати банківської діяльності;
- специфіка клієнтської бази банку;
- характер розподілу ризику в часі;
- метод розрахунку величини ризику, рівень (ступінь) ризику;
- методи управління ризиком.

Важливою особливістю ризику легалізації доходів отриманих злочинним шляхом є його ймовірна присутність в усіх фінансових ризиках, що свідчить про їхню інтегрованість.

Потрібно зазначити, що з огляду на можливості впливу виділяють дві основні групи ризиків суб'єктів первинного фінансового моніторингу:

1. Керовані ризики, до яких доцільно віднести ризики ліквідності, кредитний, валютний, фондовий. Чим вище рівень цих ризиків, тим більший прибуток може отримати банківська установа. Тому з метою обмеження зазначених ризиків застосовуються норми пруденційного нагляду, управління ними здійснюється за допомогою загальноприйнятих методів: диверсифікації, страхування, мінімізації, хеджування.

2. Ризики, що підлягають нейтралізації. До цієї категорії належать такі ризики, яких банк повинен уникати, якщо він дбає про власну ділову репутацію: ризик залучення в процеси легалізації доходів отриманих злочинним шляхом; операційний; ризик втрати ділової репутації.

Ризики другої групи неминуче ведуть до фінансових втрат від штрафів, відтоку клієнтів, зниження вартості бізнесу, відкликання ліцензії та припинення діяльності.

Очевидно, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен розробити власну систему управління ризиками, яка має передбачати сукупність методів оцінки та заходів щодо їхнього запобігання:

- методи управління ризиками, пов'язаними із залученням у процеси легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- розробка стратегій з нейтралізації ризику легалізації злочинних доходів;
- методи оцінки ризику легалізації злочинних доходів [5].

З метою виявлення та запобігання ризику легалізації суб'єкти первинного фінансового моніторингу виділяють основні етапи вивчення своїх клієнтів:

- 1) встановлення оптимального складу фінансової інформації, наданої клієнтами різних категорій для проведення їх ідентифікації;
- 2) проведення експрес-аналізу поданої звітності, надання додаткових пояснень щодо даних бухгалтерсько-фінансової звітності за грошовими

потоками клієнта і його партнерів;

3) аналіз фінансового становища клієнта та його оцінка;

4) аналіз результатів діяльності клієнта та його ділової активності;

здійснення комплексного рейтингового оцінювання клієнта; оцінка ймовірності ризику легалізації доходів отриманих злочинним шляхом і можливих втрат [5].

На сьогодні для здійснення більш дієвого фінансового моніторингу важливим є:

- спрощений порядок часткового розкриття банківської таємниці та вимога правоохоронних органів в інтересах запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів;

- оперативна взаємодія суб'єктів первинного фінансового контролю з органами фінансової розвідки;

- наявність правової бази щодо самостійного провадження контрольної – розвідувальних операцій суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Важливим інструментом для органів банківського нагляду є оцінка ризику порушення банками вимог чинного законодавства в зазначеній сфері, яке базується на міжнародних стандартах з цього питання – стандартах Базельського комітету банківського нагляду, Сорока Рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та відповідних рекомендаціях щодо боротьби з фінансуванням тероризму [8].

Дані аналізу ефективності заходів у сфері фінансового моніторингу свідчать про зростання злочинності шахрайства в Україні у сфері відмивання грошей, тому належна оцінка ризиків відмивання коштів потребує дальшого вдосконалення [4].

Стратегію управління ризиком використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму необхідно обирати, враховуючи специфіку кожного конкретного банку: його розміри, наявність філійної мережі, пріоритетні напрями діяльності тощо. Найпоширенішими стратегіями є: максимально можливого уникнення

ризик; лімітування ризику; страхування ризику. Застосування всіх трьох варіантів стратегій забезпечить їхню гнучкість і дієвість в управлінні новітнім компонентом банківського ризику – ризику використання послуг фінансово – кредитних установ для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Висновки. Реалії сьогодення спонукають все глибше досліджувати проблему запобігання відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування зброї масового знищення. При цьому зазначене питання хоча й має глобальний характер, але враховує конкретну специфіку для кожної країни. Разом з тим серед складових світової фінансової системи саме банківський сектор приваблює значну частку нелегальних грошових ресурсів з їх подальшою легалізацією, які згодом спрямовуються на підтримку терористичних угруповань або входять до законного грошового обігу.

Використання послуг суб'єкта первинного фінансового моніторингу для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму можуть завдавати значну шкоду фінансовій установі, а головне – негативно позначитися на її фінансовій стійкості. Ці наслідки можна характеризувати як підвищення ризику втрати репутації, рівня операційного ризику, юридичного ризику та ризику концентрації. Банківські ризики взаємопов'язані між собою та кожний пов'язаний з відповідними негативними наслідками: [5]

- утрата прибуткового бізнесу та/або напряму діяльності;
- виникнення проблем з ліквідністю у результаті вилучення вкладів;
- припинення кореспондентських банківських відносин;
- витрати на розслідування та сплату штрафних санкцій;
- конфіскація майна;
- втрати за кредитними та іншими активними операціями;
- зниження курсу акцій банківської установи тощо.

На сучасному етапі фінансово-економічної та соціальної нестабільності держави суб'єктам первинного фінансового моніторингу необхідно робити стратегічний вибір ведення бізнесу. Як показує практика, банки, причетні до сумнівних видів діяльності та легалізації злочинних доходів, зіткнулися з проблемою не тільки фінансових втрат, але і з втратою бізнесу.

Список використаних джерел

1. Бережний О. М. Ризики використання послуг банків для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму в системі банківських ризиків / О. М. Бережний // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 3–7.
2. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи / І. Б. Дзедзик // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 109–114.
3. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банку : навчальний посібник / Єгоричева С. Б. – Київ. : Центр учбової літератури, 2014. – 292 с.
4. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf
5. Москаленко Н.В. Система фінансового моніторингу України та перспективи її розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://media.wix.com/ugd/0d9027_70f1d05b2705426f81abdab649fe975b.pdf
6. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160415/zvit_2015%20\(2\).pdf](http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160415/zvit_2015%20(2).pdf).
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
8. Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей [Електронний ресурс] : Директива Європейського економічного союзу (ЄЕС) (91/308/ЄЕС) від 26 жовтня 2005 р. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_148
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 50–51. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Стратегія розвитку системи запобігання легалізації (відмиванню)

доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року [Електронний ресурс]: зат. постановою КМУ від 30.12.2015 № 1407. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-%D1%80>

Москаленко Наталія Віталіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

Климчук Наталія Яківна – старший викладач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь